

ONLINE RESOURCES FOR LANGUAGE REFERENCES AND CONSULTATIONS¹

Tatyana Aleksandrova

t_alexandrova@mail.bg

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria

Abstract: The article presents the Guide "Internet language References" – a modern form for professional language counselling, through which the widest range of users can get a competent answer to their language questions. Guide has been developed by The Language consultation service in Institute for Bulgarian Language – BAS, and includes real user questions and answers related to the spelling, grammar and punctuation rules, with the meaning, use, origin and stylistic characteristics of the words, as well as the proper drafting of different types of texts. The usefulness of this electronic resource is highlighted. This resource provides researchers with reliable feedback on problematic points in the application of the rules of the literary language, which supports research and applied activity in the field of language culture. Questions and answers relating to spelling and speech norms are presented in more detail.

Keywords: Language Culture; Language Counselling; Online Guide; Spelling; Speech

ОНЛАЙН РЕСУРСИ ЗА ЕЗИКОВИ СПРАВКИ И КОНСУЛТАЦИИ²

Татяна Александрова

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките

Резюме: В статията се представя справочникът „Езикови справки по интернет“ – съвременна форма за професионално езиково консултиране, чрез която максимално широк кръг от потребители могат да получат компетентен отговор на своите езикови въпроси. Справочникът е разработен от Службата за езикови справки и консултации към Института за български език и включва реални потребителски въпроси и отговори, свързани с

¹ The article was prepared in implementation of the National Science Program "Cultural and Historical Heritage, National Memory and Social Development", funded by the Ministry of Education and Science

² Статията е подготвена в изпълнение на Националната научна програма „Културноисторическо наследство, национална памет и обществено развитие“, финансирана от МОН.

правописните, правоговорните, граматичните и пунктуационните правила, със значението, употребата, произхода и стилистичната характеристика на думите, както и с правилното оформяне на различни видове текстове. Изтъква се полезността на този електронен ресурс, който предоставя на изследователите надеждна обратна връзка за проблемните пунктове при прилагането на правилата на книжовния език, което подпомага научноизследователската и научноприложната дейност в областта на езиковата култура. По-подробно се представят въпросите и отговорите, отнасящи се до правописни и правоговорни норми.

Ключови думи: езикова култура; езиково консултиране; онлайн справочник; правопис; правоговор

Езиковото консултиране е важен аспект от теорията и практиката на езиковата култура, разбираана в духа на Пражката лингвистична школа като целенасочена теоретична обработка на книжовния език, като дейност за неговото усъвършенстване и развитие с цел успешното изпълнение на специалните му функции в обществото (Daneš, 1979). Екип езиковеди от Института за български език при БАН, специалисти по книжовен език, на които е поверена и неговата кодификация чрез официалните правописни речници, извършват тази високоспециализирана и отговорна научноприложна дейност с голяма обществена значимост.

През 2017 г. беше създаден справочникът „Езикови справки по интернет“ [Linguistic references – <http://ibl.bas.bg/ezikovispravki/kategorii>, (Last view: 20.09.2019)] – съвременна форма за професионално езиково консултиране, която отговаря на нуждата от надеждна, компетентна и научно обоснована информация по езикови въпроси, предоставена чрез интернет. Той представлява оперативен онлайн ресурс и база данни на Службата за езикови справки и консултации, разработен съвместно с директора на Института проф. Светла Коева и предназначен за максимално широк кръг от потребители. Справочникът съдържа реални потребителски въпроси и техните отговори, обновява се ежедневно и е удобен и лесен за използване, а в случай че потребителят не намери отговор на своя езиков въпрос, може да го зададе директно чрез специален формуляр.

Службата, която е с повече от 60-годишна дейност и е утвърдена като национален експертен център, предоставя консултации по три канала: по телефона, чрез електронната поща, а сега и чрез интернет справочника. По-голямата част от получените въпроси се включват в справочника и по този начин се обогатява неговата база данни, с което Институтът отговаря на съвременните потребности на обществото от бърза и компетентна помощ по езикови въпроси, неограничена във времето и пространството. Справочникът дава възможност да се извършва навременна нормативна оценка, т.е. да се даде отговор на въпроса кое е правилно и кое – не, на непрекъснато появяващите се в езика нови явления. Чрез справочника целенасочено се работи за подобряване на езиковата култура на обществото, което допринася за поддържане стабилността на книжовния език. Това е особено важно с оглед на укрепване на неговия статут като държавен език в Република България и като един от най-важните елементи на националната ни идентичност.

Систематизираната информация, която съдържа непрекъснато обогатяващият се справочник „Езикови справки по интернет“, ще подпомогне идентифицирането на проблемните пунктове на кодификацията и вземането на адекватни решения за нейното осъвременяване или оптимизиране. Тази информация ще бъде анализирана и използвана при следващите издания на *Официалния правописен речник (Spelling dictionary, 2012)* както при осъвременяването на неговия словник, така и при формулирането на правилата. В перспектива, много важен резултат от работата ще бъде оптимизирането на училищното образование по български език, тъй като справочникът може да се използва и в обучението по правопис, пунктуация, граматика, лексикология. Това от своя страна ще допринесе за стабилизиране на книжовните норми.

Но постъпващите въпроси са много повече от отражение на езиковите проблеми на обществото – в тях са кодирани редица когнитивни аспекти. Езикът е тясно свързан с познавателните процеси и с концептуализацията на света, която съдържа както универсални, така и националноспецифични компоненти.

По-конкретно, за да се отговори на даден въпрос, който има изход в езиковите правила, често са необходими и знания за извънезиковата действителност, които потребителите получават чрез обясненията на езиковедите. Такива са част от въпросите за главна и малка буква, слято, полуслято и разделно писане, форми за число на думите, за оформяне на абривиатури, част от въпросите за пунктуация. В този смисъл справочникът съдейства за обогатяването на знанието в различни области и по този начин спомага за личностното и общественото развитие.

При попълването на справочника се спазват строги процедури, които гарантират достоверността и коректността на даваната информация, нейната системност и съответствие с кодифицираните норми на книжовния език. Освен отговор по същество, към всеки въпрос има и кратко обяснение на правилото, като за целта се използва само базова лингвистична терминология, и насочване към речник, където може да се открие правилото или информация за съответната дума. Отговорите, веднъж въведени, се подлагат на научна редакция, която включва и проверка дали въпросът е правилно класифициран, и едва след това се публикуват. До края на м. май 2019 г. в справочника са въведени 1250 въпроса и техните отговори. 750 от тях са публикувани и достъпни за потребителите. При по-сложните казуси, за които не може да се намери еднозначно решение в действащите правила, се извършва проучване, резултатите от което се обсъждат в екипа и едва след това се взема решение.

Структурата на справочника се отличава с гъвкавост и отворен характер; обхванати са всички езикови равнища, което отговаря на логиката на традиционното лингвистично описание, както и на познавателното равнище на потребителите, формирано в процеса на обучение в средното образование. Същевременно са отчетени и особеностите на потребителските запитвания. Предварително, въз основа на достатъчно представителна извадка от въпроси, беше изработена специална класификация, която комбинира традиционното деление по езикови категории със спецификата на

отправените въпроси и отчита затрудненията при употребата на езиковите средства.

Чрез нея всеки въпрос се съотнася с рубрика от съответната тематична област, като всяка рубрика е йерархично структурирана. Въпросите са класифицирани в няколко големи раздела, вътре в които е направена детайлна подкатегоризация. Така се постига по-удобно търсене от страна на потребителите, както и системно представяне на информацията с оглед на бъдещите теоретични проучвания и на практическата кодификация, извършвана от езиковедите.

Класификацията, от една страна, е полезна за потребителите, които чрез полето за търсене освен по дума или словосъчетание могат да търсят и по тематична рубрика, като по този начин имат възможност да се запознаят с всички въпроси и отговори от една тематична област и така да обогатят своята езикова култура. Полезна е и за езиковедите, тъй като им дава добри възможности да изследват различни проблеми на съвременната употреба на езика, което е и една от целите на справочника „Езикови справки по интернет“. Той е изключително ценен като обратна връзка и източник на информация за реалните, а не предполагаемите от езиковедите трудности, които изпитват носителите на книжовния език при прилагането на правилата, за промените в нормите, за обществените нагласи, тъй като покрай конкретните си въпроси често потребителите споделят отношението си както към книжовния език като цяло, така и към отделни норми и тяхната кодификация. Особено важно е това, че е налице активност в търсенето на езикова консултация от страна на два типа потребители: хора, които професионално се занимават със създаване и обработка на различни типове текстове – автори, журналисти, редактори, коректори, преподаватели, пиари, автори на рекламно съдържание, офис сътрудници, служители в администрацията на различни равнища. Това са мотивирани хора, редовни потребители на езиковите консултации, за които доброто владение на книжовните норми е част от професионалните им умения. Те съставляват ядрото на социалната база на книжовния език. Другата група представляват хора, които по

някакъв повод са се сблъскали с езиков проблем и използват услугата по-скоро спорадично.

Специалистите имат възможност да анализират в съпоставителен план езиковите затруднения в двете основни групи потребители, да очертаят техния социално-езиков профил и да правят адекватни изводи за социалните аспекти на действието на кодификацията.

По-нататък ще разгледаме по-подробно постъпилите въпроси от тематичната област "Правопис и правоговор", както и някои други правописни въпроси с висока честота: слято, полуслято и разделно писане, употреба на главни и малки букви и употреба на пълен и кратък член.

Всички правописни проблеми, свързани с релацията звук – буква, са обхванати от класификацията: правопис на гласни: о или у (*репертоар, умърлушен*), а или ъ (*обръщение и обращение – с различно значение; съоръжение; изговор на членувани съществителни от женски род с ударение върху членната морфема от типа на кръвта*), е или и (*луминесцентен*), променливо я (*стяга, но стеги, разкрещял се, но разкрещели се; изговор и правопис на групи –ър-, -ъл-, -ръ-, -лъ- (двугръб, но двугърба, издържам, но издръжлив); на групи –ea-, -ia-, -ea-, -ия- при словообразуване и формообразуване; правопис на съгласни – звучни и беззвучни (догадка, джафкам), вмъкване и изпускане на съгласни (връстник, възпирам, намордник, кеймбриджки, шестстотин и др.); удвояване на съгласни (оттеньк, поддържам, преддверие, странноприемница, именик и именник – в зависимост от значението).*

Удвояването на предлозите *в/във* и *с/със*, макар че е добре регламентирано от кодификацията, също предизвиква затруднения в някои по-особени случаи: пред абривиатури на латиница, напр. с *SMS*, а не със *SMS*; пред римски цифри, напр. *във II клас*, а не *в II клас*; при въвеждане на рубрики, когато текстът преди първата рубрика завършва с предлог *в* или *с*. Друга тематична област, в която има зададени значимо количество въпроси, е „Правопис на отделни думи и форми“. Тук попадат две групи думи и форми. Едната включва предимно думи от чужд произход, по-отдавна или по-скоро заети в българския: *адекватен,*

аналгетичен, конкистадор, коригирам, корнфлейкс, луминесцентен, папийонка, пластилин, популизъм, симултанен, слоган, супервайзър, тиймбилдинг, тийнейджър, трансакция, тулумба, хонорувам и др.

Причините за колебанията при тях са от различен характер: разминаване между изговора в оригиналния език и установения в българския език изговор; различни аналогии; звукови промени, които не се отразяват писмено. Към втората група спадат редица родни думи, чийто правопис също може да предизвика затруднения: *възвръщаемост, наименувам, одеяло, потискам, почувствам, огнеупорен, свещеник, унаследявам* и др., като тук причините най-често са условността на релацията звук – буква и динамиката в областта на словообразуването. Неправилното осмисляне на словообразователната мотивация е причина за колебания в следните случаи: **подплатен** (не **подплътен**); **вкуснотия** (не **вкусотия**), **повторяемост** (не **повтаряемост**), **взаимно свързани** (не **взаимосвързани**), **именик** – човек, който има имен ден (не **именник**, защото е образувано от **имен**, а не от **именен**).

Дублетността е един от механизмите за нормативна оценка на езиковата вариантност. Вариантността е естествено състояние на книжовния език на всеки един етап от неговото развитие. Дублетите, т.е. две форми на една и съща дума, които са приети в книжовния език като еднакво правилни, също са повод за запитвания към Службата за езикови справки и консултации. Дублетността е динамична категория и ако в по-стари правописни речници две форми са били със статут на дублети, напълно възможно е в следващи издания да е преценено в съответствие с тенденциите в книжовноезиковото развитие единият от дублетите да бъде отстранен. Тази динамика е повод за несигурност у носителите на езика и често въпросите са именно за бивши и настоящи дублети: *воин и войн, наслов и надслов, повествование и повестуване, пряспа и преспа, убегна и убягна, хазайка и хазяйка; чемшир и чимшир; омиротворение и умиротворение.*

Постъпили са 30 въпроса за ударение на думи – интересът към правоговорните норми е напълно закономерен предвид разширяването на сферите на употреба на устната форма на

книжовния език. Потребителите са се поинтересували за ударението на думи като *антибиотик* и *антибиотѝк*, *дѝкан* и *декан*, *структура* и *струкѝра* (акцентни дублети), *безу̀пречен*, *го̀блѝн*, *митро̀по̀лия*, *трудо̀у̀стро̀ен*, *ягу̀ар* и др.

Примерите показват, че в някои случаи е налице разминаване между изговора в езика, от който е заета думата, и установеното ѝ различно ударение на българска почва. В други случаи, предимно при сложни думи, колебанията се дължат на разминаване между ударението на някой от компонентите, от които е образувана сложната дума, и нейните акцентни особености, обусловени от словообразователната ѝ структура.

Сред правописните въпроси с много висока честота се открояват тези, които са свързани със слято, полуслято и разделно писане. За езиковедите това е показателно и потвърждава предишните наблюдения, че правилата за слято, полуслято и разделно писане се усвояват трудно. Това е така, защото в учебната литература те не са добре и пълно представени. Носителите на българския език изпитват трудности при разграничаването на сложни думи от словосъчетания, от което зависи и правописът – разделно при словосъчетания, слято и полуслято при сложни думи. От друга страна, правописът на сложните думи не е формален, а зависи от смисловите отношения между компонентите. Друга причина за затрудненията е активизирането в съвременния книжовен език на номинационния модел, който се изразява с конструкция от две самостоятелно съществуващи в езика съществителни имена, свързани без предлог (от типа *бизнес център*, *фен клуб*, *фитнес инструктор* и др. – правилно е също така и слятото писане). За разлика от периода от 70-те години на XX век, когато за пръв път са формулирани съвременните правила за слято, полуслято и разделно писане и когато подобни езикови образувания са били рядкост в езика ни, днес този модел е много активен, изследователите продължават да го проучват и констатират сложната и неединна същност на подобни езикови образувания. Налице са публикации, които разясняват техния характер, изтъква се навлизането им като калки и полукалки под влияние на чужди езици, за да попълнят

терминологичната система на българския език във връзка с процесите на неговата интелектуализация, както и с развитието на професионалните социолекти; голямото разнообразие от значения, които реализират (Kirova, 2017: pp. 55–74).

Понастоящем техният правопис е решен чрез механизма на дублетността (правилно е и слято, и разделното писане, когато първият компонент функционира като самостоятелна дума в българския език), като езиковедите продължават да наблюдават тенденциите при тяхното изписване.

Особено трудно е разграничаването между словосъчетание и сложна дума и са чести колебанията, свързани със слято или разделно писане, когато първият компонент е наречие, а вторият е прилагателно или причастие. Тогава в едни случаи става дума за свободни словосъчетания, които се пишат разделно: *психично болен, остро критичен, бързо развиващ се, кристално чист, вечно признателен, трудно успяващ*. Те не образуват едно смислово единство. В други случаи езикови образувания със същия състав представляват смислово единство, образуват сложна дума и се пишат слято (обикновено термини): *хормоналозаместителна (терапия); пенсионноосигурително (дружество); шоколадовокафяв, общоприемлив, етеричномаслен, бързооборотен, сигналноизвестителен, генномодифициран*. Тук о изпълнява функцията на съединителна гласна. Освен дадените в *Официалния правописен речник* критерии езиковедите са формулирали и допълнителни с цел по-ясно разграничаване на сложни думи от словосъчетания. Разграничаването на сложните наречия, образувани от предлог и наречие или предлог и съществително, от словосъчетания от предлог и наречие (съществително) определено представлява проблем и предизвиква правописни затруднения предвид различната степен на свързаност между двете съставки. Така например *занапред, насън, оттогава* са сложни наречия и се пишат слято, а *до живот, за резил, на сигурно, на обратно, по случай* и др. са словосъчетания и се пишат разделно. В справочника са натрупани доста такива въпроси, което доказва сложността на проблематиката. Затова във всеки отговор детайлно се обяснява разликата между сложна дума и

словосъчетание особено когато са изградени от едни и същи компоненти, и се дават достатъчно ясни примери, напр. *накрая* и *доскоро* са сложни думи (*Накрая се съгласих; Доскоро всичко беше спокойно*), а на *края* и *до скоро* са словосъчетания (*На края на страницата имаше петно; До скоро виждане*).

Употребата на малки и главни букви е област, в която също често се допускат грешки. Причините са от различен характер, но тук ще отбележим влиянието на чужди правописни системи, както и неразграничаването между морфологична, синтактична и стилистична употреба на главна буква. Особено колеблива е писмената практика при названията на длъжности, звания и титли, като съществува тенденция, противно на правилата, във всички случаи тези названия да се пишат с главна буква, особено при най-високите длъжности на различни равнища на управление: президент, министър-председател, председател на Народното събрание, директор и др. Кодификацията изрично регламентира, че те се пишат с главни букви при адресиране и в обръщение, при това в текстове от официалната сфера на общуване. Повърхностното и несистемно усвояване на правописа, полексемното третиране на всеки конкретен случай вместо прилагането на общи принципи, неоправданото генерализиране (*разширяване*) на обхвата на дадено правило са най-честите причини за колебания. Например правилото, че притежателни прилагателни, които са образувани от имена на лица, се пишат с главна буква (напр. *Ботева творба*), погрешно се прилага и при писане на термини, които произхождат от имена на лица: *евстасиева тръба; питагорова теорема*, както и на фразеологизми (*дамоклев меч*). Правилно е обаче те да се пишат с малка буква, защото прилагателното е загубило притежателното си значение. Стилистичната функция на главната буква е област, в която кодификацията не може да бъде дефинитивна поради това, че тук се намесват редица прагматични фактори, както и специфични институционални практики (например от религиозната сфера). Това е причината някои приложения към името от типа *свети, Негово Светейшество, Негово Превъзходителство* да получат различно правописно третиране.

В отделна група са обособени въпросите, свързани с членуването, като тук се открояват два типа проблеми: употреба на членувана или нечленувана форма от типа Българската национална телевизия излъчи филм за Христо; Законът беше обсъден в Пленарната зала, където потребителите се интересуват дали Българската и Пленарната трябва да са членувани или нечленувани. Езиковедите обясняват, че в съответния контекст, който изисква да се изрази категорията определеност, подобни съставни собствени имена се употребяват членувани. Другият тип проблеми е свързан с употребата на пълен и кратък член при съществителни от мъжки род единствено число, които завършват на съгласна. Правилото е валидно само за писмен текст и често предизвиква затруднения, които са структурно обусловени: при безлични изречения (Няма го нужния интерес), при обратен словоред (Отмина пикът на грипа), при страдателен залог (Да се предотврати рискът от заболявания); при членувана именна част от съставното именно сказуемо (Събран е целият човешки опит), при обособени определения (Срещнах се с г-н Петров, новия домоуправител) и др. Някои неправилно заучени в училище правила и недостатъчните упражнения за разрешаване на различни практически казуси водят до чести грешки и затруднения, въпреки че съществува просто и лесно практическо правило за употреба на пълен и с кратък член. Наблюденията ни недвусмислено показват, че въпреки затрудненията хората са мотивирани да спазват правилото и не споделят мнението на някои езиковеди, че то трябва да се отмени.

Особено проблематични се оказват случаите с имена на герои от художествени творби, които не са същински собствени имена: Малкия(т) принц, Котаракът(а) в чизми, които погрешно се подвеждат под правилото за членуване на прякори и прозвища (прякорите и прозвищата се членуват само с кратък член – независимо от синтактичната позиция). Тук се причисляват и имена на културни и географски обекти, които обикновено са членувани в текста: Лувърът(а), Ермитажът(а), Ватиканът(а), Босфорът(а). Тези две групи би трябвало да се подчиняват на общото правило и да се членуват според синтактичната позиция в изречението.

Справочникът „Езикови справки по интернет“ е съвременна форма за професионално езиково консултиране. С добре структурираната си и непрекъснато обогатявана база данни от езикови въпроси и отговори и със своите функционалности той допринася за повишаване информираността на обществото по езикови въпроси и осигурява на езиковедите, отговорни за кодификацията на българския книжовен език, обратна връзка за динамиката на нормите и за проблемните пунктове на книжовноезиковия комплекс, което дава възможност за извършване на адекватна кодификационна дейност.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Kirova, L. (2017). For innovation Construction N1N2 and its connection with the method of writing – merged, Semi-merged and separately. – *Language and literature* 2017, No 3, 55 – 74. ISSN 0324-1270. (In Bulgarian) / [Кирова, Л. За иновационната конструкция N1N2 и връзката ѝ с начина на писане – слято, полуслято и разделно. – *Език и литература* 2017, № 3, с. 55–74.]

Spelling dictionary, (2012). Official spelling Dictionary of the Bulgarian language. Sofia. Prosveta. ISBN 978-954-012701-9. (In Bulgarian) / [Официален правописен речник на българския език. София, Просвета, 2012.]

Daneš, F. (1979). Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci – In: *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*. Praha: Academia, 79–91.

КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО: ОПАЗВАНЕ, ПРЕДСТАВЯНЕ, ДИГИТАЛИЗАЦИЯ

CULTURAL AND
HISTORICAL
HERITAGE

PRESERVATION
PRESENTATION
DIGITIZATION

Съставители
Галина Богданова
Ваня Матеева

Editors
Galina Bogdanova
Vanya Mateeva

Материалите в сборника са обект на авторско право. Разрешава се безвъзмездно ползване на техни електронни/ хартиени копия само за лична употреба или обучение, при пълно цитиране на текущата страница и след писмена декларация от цитиращия за липса на търговски намерения. За копиране под друга форма, препубликуване или публикуване на сървъри се изисква писмено разрешение и/или заплащане.

This work is subject to copyright. Open and free of charge use of digital/hard copies of publications is granted only for personal or educational use, with full citation of the current page, and after written declaration of the quoting side for not-commercial intention. For any other reproducing types, re-publishing, photocopying, recording, or any other storage retrieval system/ server written permission and/or fee is required.

© Авторски колектив, 2019

© Authors` Group, 2019

Технически редактори:
Николай Ноев
Калина Сотирова-Вълкова
Каляян Николов

Technical editors:
Nikolay Noev
Kalina Sofirova-Valkova
Kaloyan Nikolov

Научна поредица: том 5, брой 2 (7)/2019
Science series: vol. 5, issue 2 (7)/2019

www.math.bas.bg/vt/kin
ISSN: 2367-8038